

ੴ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

85

ਸੰਗਤਿ

ਸਤਸੰਗਤਿ ਕੈਸੀ ਜਾਣੀਐ ॥

ਭਾਗ - ੮

‘ਖੋਜੀ’

ਸੰਗਤਿ

ਭਾਗ-8

‘ਰਾਗ’-‘ਨਾਦ’-‘ਯੁਨੀ’ — ਇਲਾਹੀ ਕਵਾਉ, ਸਬਦ, ਨਾਮ, ਬਾਣੀ ਦੀ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ‘ਬਰਬਰਾਹਟ ਯਾ ਲਰਜ਼ਰਾਹਟ’ (subtle vibrations) ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ —

- ‘ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ’
- ‘ਅਨਹਦ ਨਾਦ’
- ‘ਅਨਹਦ ਸਬਦ’
- ‘ਅਨਹਦ ਧੁਨਕਾਰ’
- ‘ਤੁਣਡੁਣ’
- ‘ਸਹਜ ਧੁਨ’

ਆਦਿ ਲਫੜਾ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਇਹ ਆਤਮਿਕ ‘ਬਰਬਰਾਹਟ’ — ‘ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ’ ਦੀ ‘ਅਬੋਲ ਬੋਲੀ’ ਹੈ । ਇਸ ‘ਲਰਜ਼ਰਾਹਟ’, ‘ਅਨਹਦ ਰਾਗ’ ਅਥਵਾ ‘ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ’ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਇਲਾਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਅਥਵਾ ਸਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਅਤੇ ‘ਨਾਮ’ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਸਾਡੇ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੈ । ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਲਾਹੀ ‘ਰਾਗ’ ਦੀ ਦਾਤ ਭੀ ਸਾਨੂੰ ‘ਵਿਗਸਤ’ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਸਤਹ ਉੱਤੇ ‘ਰਾਗ’ ਦੀ ਖਿੱਚ ਖਾਂਦੇ, ਰਸ ਮਾਣਦੇ ਅਤੇ ‘ਸੰਗਤ’ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਜਾਨਵਰ ਭੀ ‘ਰਾਗ’ ਦਾ ਅਸਰ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ —

ਸ੍ਰੀ ਕਿਸ਼ਨ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਦ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬੰਸਰੀ ਵਜਾਉਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੰਗਲ ਦੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜਾਨਵਰ ਭੀ ‘ਰਾਗ’ ਦੀ ਧੁਨੀ ਦੇ ਖਿੱਚੇ ਹੋਏ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

ਸਰਪ ਜੈਸਾ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਜਾਨਵਰ ਭੀ 'ਬੀਨ' ਦੇ 'ਰਾਗ' ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ
ਮੇਲਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਹਿਰਨ 'ਘੰਡੇ ਹੋੜੇ' ਦੀ 'ਧੁਨੀ' ਕਰਕੇ ਸੁਧ ਬੁਧ ਭੁਲ ਕੇ ਖਿਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਲਈ 'ਰਾਗ' ਵਰਗੀ ਦੈਵੀ ਦਾਤ ਦਾ ਜੀਵ ਉਤੇ ਇਤਨਾ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ
ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਭੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ 'ਰਾਗ' ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਤਰੰਗਾਂ
ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉਤੇ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਲਾਹੀ 'ਛੋਹ'
ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

'ਰਾਗ' ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ ਦੀ 'ਵਸਤੂ' ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਵਿਚ ਦਾਮਨਿਕ
ਸ਼ਕਤੀ ਭੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਜੀਵ —

ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਬਿਸਮਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ,
ਆਤਮਿਕ 'ਛੋਹ' ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ,
ਰਹਿਸ-ਮਈ ਭਾਵਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਰੀਆਂ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ,
ਬਿਨ ਬੱਦਲ ਵਰਖਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ,
ਬਿਨ 'ਬਾਲਣ' ਅੱਗ ਲਗ ਸਕਦੀ ਹੈ,
ਲੋਹ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਪਿਘਲ ਸਕਦੇ ਹਨ,
ਆਦਿ, ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ 'ਰਾਗਾਂ' ਵਿਚ ਅਲਾਪਿਆ ਹੈ ਅਤੇ
ਸਾਨੂੰ ਭੀ 'ਰਾਗਾਂ' ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਤਾਕੀਦੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ।

ਇਸ 'ਰਾਗ' ਅਥਵਾ 'ਧੁਨੀ' ਦੇ ਦੋ ਸਰੂਪ ਹਨ —

1. ਅਨਹਦ 'ਰਾਗ' ਅਥਵਾ ਅਨਹਦ 'ਧੁਨੀ' : — ਇਹ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ
ਵਿਚ 'ਅਨਹਦ ਸਬਦ' ਦੁਆਰਾ ਸਦੀਵ ਵੱਜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਘਟਿ ਘਟਿ ਵਾਜੈ ਕਿੰਗੁਰੀ ਅਨਦਿਨੁ ਸਬਦਿ ਸੁਭਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੯੨)

ਅਨਹਦ ਸਬਦੁ ਵਜੈ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ॥

ਅਵਿਗਤ ਕੀ ਗਤਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਤੀ ॥ (ਪੰਨਾ-੯੦੪)

ਤਹ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਵਜਹਿ ਧੁਨਿ ਬਾਣੀ ਸਹਜੇ ਸਹਜਿ ਸਮਾਈ ਹੋ ॥ (ਪੰ.-੧੦੬੯)

ਅਨਹਦ ਰੁਣ ਝਣਕਾਰੁ ਸਦਾ ਧੁਨਿ ਨਿਰਭਉ ਕੈ ਘਰਿ ਵਾਇਦਾ ॥ (ਪੰ.-੧੦੩੩)

ਇਹ ਆਤਮਿਕ ਅਬੋਲ-ਬੋਲੀ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰਕ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ — ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀ 'ਵਸਤੂ' ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ਼ 'ਅਨੁਭਵ' ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸੁਣੀ ਅਤੇ ਮਾਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਜਦ ਸਾਡਾ ਦੈਵੀ ਮਨ ਇਸ 'ਅਨਹਦ ਰਾਗ' ਯਾ 'ਧੁਨੀ' ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਅਨਹਦ ਰਾਗ ਯਾ ਧੁਨੀ ਨਾਲ 'ਸੰਗਤ' ਕਰਦਾ ਹੈ, ਰਸ ਮਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਸਮਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਅੰਦਰਲਾ 'ਅਨਹਦ ਰਾਗ' ਤਾਂ ਆਪੂਰਵੀ ਸਹਜ-ਸੁਭਾਇ ਲਗਾਤਾਰ ਇਲਾਹੀ ਰੁਕਮ ਵਿਚ ਵੱਜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ 'ਸਾਜ਼' ਯਾ 'ਗਵੱਈਏ' ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ।

ਅਣਮਝਿਆ ਮੰਦਲੁ ਬਾਜੈ ॥

ਬਿਨੁ ਸਾਵਣ ਘਨਹਰੁ ਗਾਜੈ ॥

(ਪੰਨਾ-੯੫੭)

ਵਿਣੁ ਵਜਾਈ ਕਿੰਗੁਰੀ ਵਾਜੈ ਜੋਗੀ ਸਾ ਕਿੰਗਰੀ ਵਜਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੯੦੯)

2. ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਠੁੱਲੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰਲੇ ਰਾਗ ਦੀ 'ਟੂੰ-ਟਾਂ' ਹੀ ਸੁਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਡਾ ਮਨ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਹ 'ਰਾਗ' ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਸਰੂਪ, ਅੰਦਰਲੇ 'ਅਨਹਦ ਰਾਗ' ਦਾ ਅਕਸ ਯਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਹੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਕਈ ਨਾਮ ਰਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ — ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ, ਸੋਰਠ ਰਾਗ, ਆਸਾ ਰਾਗ, ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਆਦਿ ।

ਬਾਹਰਲੇ 'ਰਾਗ' ਕਈ ਚੰਗੀਆਂ-ਮਾੜੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ :—

ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਊਣ ਲਈ,
ਮਨ ਪਰਚਾਊਣ ਲਈ,
ਨੀਵੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਉਕਸਾਹਟ ਲਈ,
ਫਿਲਮੀ ਗਾਣਿਆਂ ਲਈ,
ਮਾਇਆ ਕਮਾਊਣ ਲਈ,
ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਾਊਣ ਲਈ,
'ਵਾਹ-ਵਾਹ' ਅਖਵਾਊਣ ਲਈ, ਆਦਿ ।

ਜਦ ਆਸੀਂ ਇਹਨਾਂ 'ਰਾਗਾਂ' ਦੁਆਰਾ ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਊਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ 'ਰਾਗ' ਸਤਸੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਵਸੀਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਰਾਗ' ਦੁਆਰਾ

ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣੇ, ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸੌਖਾ, ਕਾਰਗਰ, ਰਸਦਾਇਕ,
ਰਹਿਸ-ਮਈ 'ਸਾਧਨ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਸੁਲਖਣੀ ਜੇ ਖਸਮੈ ਚਿਤਿ ਕਰੇਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੩੧੧)

ਸੋਰਠਿ ਤਾਮਿ ਸੁਹਾਵਣੀ ਜਾ ਹਰਿ ਨਾਮ੍ਰ ਢੰਢੋਲੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੪੨)

ਧੰਨੁ ਸੁ ਰਾਗ ਸੁਰੰਗੜੇ ਆਲਾਪਤ ਸਭ ਤਿਖ ਜਾਇ ॥

ਧੰਨੁ ਸੁ ਜੰਤ ਸੁਹਾਵੜੇ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਪਦੇ ਨਾਉ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੮੮)

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜੇ ਅਸੀਂ 'ਰਾਗ' ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੁਆਰਥ ਲਈ ਅਥਵਾ ਨੀਵੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ
ਦੀ ਉਕਸਾਹਟ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਸ ਰੱਬੀ ਦਾਤ ਦੀ 'ਕੁਵਰਤੋਂ' ਕਰਦੇ ਹਾਂ ।
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਰਾਗ' ਨੂੰ ਨੀਵੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਰਤਣਾ 'ਕੁਸੰਗਤ'
ਕਰਨਾ ਹੈ — ਜੋ ਸਾਡੇ ਆਤਮ ਪੰਧ ਵਿਚ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਅਤੇ ਪਿਛਾਂਹ-ਖਿੱਚੂ ਹੈ ।

ਮੇਰੇ ਮੋਹਨ ਸ੍ਰਵਨੀ ਇਹ ਨ ਸੁਨਾਏ॥

ਸਾਕਤ ਗੀਤ ਨਾਦ ਧੁਨਿ ਗਾਵਤ ਬੋਲਤ ਬੋਲ ਅਜਾਏ॥

(ਪੰਨਾ-੮੨੦)

ਗੀਤ ਰਾਗ ਘਨ ਤਾਲ ਸਿ ਕੂਰੇ ॥

ਤਿਹੁ ਗੁਣ ਉਪਜੈ ਬਿਨਸੈ ਦੂਰੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੩੨)

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਬਿਲਾਵਲੁ ਨ ਹੋਵਈ ਮਨਮੁਖਿ ਥਾਇ ਨ ਪਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੪੯)

ਰਾਗਿ ਨਾਦਿ ਮਨੁ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥

ਅੰਤਰਿ ਕਪਟੁ ਮਹਾ ਦੁਖੁ ਪਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੩੪੨)

- ਨੋਟ : ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰੁ ਦੀ ਲੜੀ ਦੇ ਲੇਖ ਨੰ: 6 ਵਿਚ 'ਰਾਗ'-'ਨਾਦ'-
'ਧੁਨੀ' ਬਾਬਤ ਖੇਲੁ ਕੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਬੁਲਬੁਲਾ 'ਹਵਾ' ਦੁਆਰਾ ਪਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ
ਪਾਣੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਲਾਹੀ ਜੋਤ ਉਤੇ 'ਹਉਮੈਂ' ਦਾ ਗਿਲਾਫ ਚੜ੍ਹ
ਜਾਵੇ ਤਾਂ 'ਮਨ' ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਲਾਹੀ 'ਜੋਤ' ਮੈਲਹੀਣ 'ਨਿਰਮਲ' ਹੈ — ਪਰ
ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੇ 'ਮਨ' ਉਤੇ ਹਉਮੈਂ ਦਾ 'ਛੌੜ੍ਹ' ਯਾ ਗਿਲਾਫ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ
'ਮਨ' ਮੈਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਹਉਮੈਂ ਵੇੜਿਆ ਮਨ ਮਾਇਕੀ ਮੈਡਲ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ —
ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਇਕੀ 'ਮੈਲ' ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਚਿੱਟੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦੀ 'ਧੂਆਂ' ਲੰਘ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਮਰੇ ਦੀ ਨਿਰਮਲਤਾ ਨੂੰ ਧੂਆਂ 'ਛੋਹ' ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਨਿਤਾ-ਪ੍ਰਤੀ ਧੂਆਂ ਉਸ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕਮਰਾ 'ਮੈਲਾ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ 'ਰਸੋਈ' ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮੈਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਡਾ 'ਮਨ' ਅਤਿ 'ਚੰਚਲ' ਅਤੇ ਚਲਾਇਮਾਨ ਹੈ — ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਖਿਨ-ਖਿਨ, ਪਲ-ਪਲ, ਅਨੇਕਾਂ ਖਿਆਲ-ਵਲਵਲੇ-ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਆਦਿ ਉਪਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ 'ਰੰਗਤ' ਯਾ 'ਮੈਲ' ਦੀ 'ਛੋਹ' ਮਨ ਉਤੇ ਲਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡਾ ਹਉਮੈ ਵੇੜਿਆ ਮਨ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ — ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਖਿਆਲ-ਵਲਵਲੇ-ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਕਸਰ ਮੈਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਮੈਲੇ ਨੀਵੇਂ ਖਿਆਲਾਂ ਅਤੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ-ਭਾਵਨਾਵਾਂ-ਆਚਰਨ-ਆਦਤਾਂ ਭੀ ਮੈਲੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ — ਜੋ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਸਾਡੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਤਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਮੌਹ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਲਜਗਨ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ।

ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਸਗਲੀ ਮੁਈ ਝੂਠੈ ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੩੩)

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਬੰਧੁ ਹੈ ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੫੯੦)

ਭੂਲਿਓ ਮਨੁ ਮਾਇਆ ਉਰਝਾਇਓ ॥

ਜੋ ਜੋ ਕਰਮ ਕੀਓ ਲਾਲਚ ਲਗਿ ਤਿਹ ਆਪੁ ਬੰਧਾਇਓ ॥ (ਪੰ.-੨੦੨)

ਅਨਿਕ ਕਰਮ ਕੀਏ ਬਹੁਤੇਰੇ

ਜੋ ਕੀਜੈ ਸੋ ਬੰਧਨੁ ਪੈਰੇ॥ (ਪੰ.-੧੦੨੫)

ਕੋਟਿ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਕਾ ਮੂਲੁ

ਹਰਿ ਕੇ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਬਿਰਬਾ ਪੂਲੁ॥ (ਪੰ.-੧੧੪੯)

ਇਹੁ ਮਨੁ ਧੰਧੈ ਬਾਂਧਾ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥

ਮਾਇਆ ਮੁਠਾ ਸਦਾ ਬਿਲਲਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੧੨੬)

ਉਪਰਲੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ : —

ਹਉਮੈ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ,
ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਨਾਲ,
ਨੀਵੇਂ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ 'ਛੋਹ' ਨਾਲ,
ਨੀਵੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ 'ਸੰਗਤ' ਨਾਲ,
ਮੈਲੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੀ 'ਰੰਗਤ' ਨਾਲ,
ਅਸੁਰੀ ਮਾਇਕੀ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ,

ਸਾਡਾ ਮਨ ਨਿਤਾ-ਪੜੀ ਮੈਲਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਕਈਆਂ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੈਲਾ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਾਂ
ਅਤੇ ਹੁਣ ਭੀ ਮੈਲਾ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ।

ਜਗਿ ਹਉਮੈ ਮੈਲੁ ਦੁਖੁ ਪਾਇਆ ਮਲੁ ਲਾਗੀ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੩੯)

ਹਉਮੈ ਮਾਇਆ ਮੈਲੁ ਹੈ ਮਾਇਆ ਮੈਲੁ ਭਰੀਜੈ ਰਾਮ ॥ (ਪੰਨਾ-੫੨੦)

ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਇਸੁ ਮਨ ਕਉ ਮਲੁ ਲਾਗੀ
ਕਾਲਾ ਹੋਆ ਸਿਆਹੁ ॥ (ਪੰਨਾ-੬੫੧)

ਜੇਤਾ ਮੋਹੁ ਪਰੀਤਿ ਸੁਆਦ ॥

ਸਭਾ ਕਾਲਖ ਦਾਗਾ ਦਾਗ ॥

ਦਾਗ ਦੋਸ ਮੁਹਿ ਚਲਿਆ ਲਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੬੬੨)

ਹਉਮੈ ਮੈਲਾ ਜਗੁ ਫਿਰੈ ਮਰਿ ਜੰਮੈ ਵਾਰੋ ਵਾਰ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੫੬)

ਅੰਤਰਿ ਲੋਭੁ ਮਨਿ ਮੈਲੈ ਮਲੁ ਲਾਏ ॥

ਮੈਲੇ ਕਰਮ ਕਰੇ ਦੁਖੁ ਪਾਏ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੦੬੨)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਸਬਲੁ ਹੈ ਭਾਰੀ

ਮੁਹੁ ਕਾਲਖ ਦਾਗ ਲਗੀਜੈ॥ (ਪੰ.-੧੩੨੪)

ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ ਇਹ 'ਮਲੀਨ' ਹਾਲਤ — ਹਉਮੈ ਦੇ 'ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ' ਵਿਚ
ਨੀਵੇਂ ਖਿਆਲਾਂ, ਨੀਵੇਂ ਵਲਵਲਿਆਂ, ਮਲੀਨ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਮਲੀਨ ਰੁਚੀਆਂ, ਮਾਇਕੀ
ਨਿਸਚਿਆਂ, ਮਾਇਕੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਦੀ 'ਛੋਹ', ਮੇਲ, ਸੰਗ, ਸੰਗਤ, ਅਭਿਆਸ,
ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਮਨਮੁਖ ਮੈਲੇ ਮਲੁ ਭਰੇ ਹਉਮੈ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਵਿਕਾਰੁ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੯)

ਮਨੁ ਮੈਲਾ ਹੈ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥

ਮੈਲਾ ਚਉਕਾ ਮੈਲੈ ਬਾਇ ॥

ਮੈਲਾ ਖਾਇ ਫਿਰਿ ਮੈਲੁ ਵਧਾਏ ਮਨਮੁਖ ਮੈਲੁ ਦੁਖੁ ਪਾਵਣਿਆ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੨੧)

ਸ਼ਰਾਬੀ—'ਸ਼ਰਾਬ' ਦਾ ਸੇਵਨ ਅਥਵਾ 'ਸੰਗਤ' ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਪ ਹੀ 'ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ
ਸਰੂਪ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਾੜਾ ਅਤੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਅਸਰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ
ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਉਤੇ, ਪ੍ਰਵਾਰ ਉਤੇ, ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਉਤੇ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਉਤੇ,
ਸਮਾਜ (society) ਉਤੇ, ਪਰਮਾਰਥ ਉਤੇ, ਵਿਸ਼ਵ ਉਤੇ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਜਨਮਾਂ ਉਤੇ,
ਪੈਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਮਾਈਕੀ ਨੀਵੇਂ ਮਲੀਨ ਪਿਆਲਾਂ, ਵਲਵਲਿਆਂ, ਨਿਸਚਿਆਂ, ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਅਸਰ, ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਉਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਬਲਕਿ, ਸਾਡੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਉਤੇ ਭੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਅਗਲੇ ਜਨਮਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਨਰਕ-ਮਈ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਹਰ ਇਕ 'ਜੀਵ' ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ, ਤੁਰਦੇ-ਫਿਰਦੇ, ਜਿਊਂਦੇ-ਜਾਗਦੇ ਕੰਪਿਊਟਰ (computer) ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਕੰਪਿਊਟਰਾਂ ਵਿਚ ਜੋ-ਜੋ ਅੰਕੜੇ (data) ਅਥਵਾ ਚੰਗੇ-ਮਾੜੇ ਪਿਆਲ, ਵਲਵਲੇ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮ ਆਦਿ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ 'ਅਕਸ' ਯਾ 'ਰੰਗਤ' ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਨਤੀਜਾ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਮਨ ਉਤੇ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ 'ਚੰਗਾ ਯਾ ਮਾੜਾ' ਅਥਵਾ ਸੁਖਦਾਈ ਯਾ ਦੁਖਦਾਈ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਚੰਗਾ ਯਾ ਮਾੜਾ 'ਜੀਵਨ' ਸਾਡੇ ਚੰਗੇ ਯਾ ਮਾੜੇ ਪਿਆਲਾਂ-ਵਲਵਲਿਆਂ-ਕਰਮਾਂ ਦੀ 'ਛੋਹ', ਅਕਸ, 'ਮੇਲ' ਯਾ 'ਸੰਗਤ' ਉਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਪੰਖੀ ਭਇਓ ਉਡਿ ਉਡਿ ਦਹ ਦਿਸ ਜਾਇ ॥

ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ ਸੋ ਤੈਸੇ ਫਲੁ ਖਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੩੯੯)

ਤਨਕ ਹੀ ਜਾਮਨ ਕੈ ਦੂਧ ਦਧ ਹੋਤ ਜੈਸੇ,

ਤਨਕ ਹੀ ਕਾਂਜੀ ਪਰੈ ਦੂਧ ਫਟਿ ਜਾਤ ਹੈ ।

ਤਨਕ ਹੀ ਬੀਜ ਬੋਇ ਬਿਰਖ ਬਿਬਾਰ ਹੋਇ,

ਤਨਕ ਹੀ ਚਿਨਗ ਪਰੈ ਭਸਮ ਹੋਇ ਸਮਾਤ ਹੈ ।

ਤਨਕ ਹੀ ਖਾਇ ਬਿਖ ਹੋਤ ਹੈ ਬਿਨਾਸ ਕਾਲ,

ਤਨਕ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੈ ਅਮਰ ਹੋਇ ਗਾਤ ਹੈ ।

ਸੰਗਤਿ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਗਨਿਕਾ ਬਿਵਾਹਿਤਾ ਜਿਊਂ,

ਤਨਕ ਮੈਂ ਉਪਕਾਰ ਅਉਬਿਕਾਰ ਘਾਤ ਹੈ ॥

(ਕ. ਭਾ. ਗੁ. ੧੨੪)

ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਪਿਆਲਾਂ ਅਤੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੇ ਜਿਊਂਦੇ-ਜਾਗਦੇ, ਤੁਰਦੇ-ਫਿਰਦੇ 'ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ (radio transmitting station) ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਭੀ ਇਕੋ ਸਤਹ (wave length) ਉਤੇ ਤਰੰਗਾਂ (vibrations) ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਤੇ -

'ਅਕਸ' ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ,

'ਛੋਹ' ਲਗਦੀ ਹੈ,

'ਮੇਲ' ਕਰਦੇ ਹਾਂ,

‘ਸੰਗ’ ਕਰਦੇ ਹਾਂ,
‘ਰੰਗਤ’ ਲੈਂਦੇ-ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ।

ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਸਮੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ‘ਢਲਦਾ’ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਅੱਡਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਤੇ ਪਰਾਲਬਧ ਘੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ਕਮਾਇਆੜੋ ਸੋ ਆਇਓ ਮਾਥੈ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੯੧)

ਮਸਤਕਿ ਲਿਖਿਆੜਾ ਲੇਖੁ ਪੁਰਬਿ ਕਮਾਇਆ ਜੀਉ ॥

ਲੇਖੁ ਨ ਮਿਟਈ ਪੁਰਬਿ ਕਮਾਇਆ ਕਿਆ ਜਾਣਾ ਕਿਆ ਹੋਸੀ ॥ (ਪੰਨਾ-੬੮੮)

ਲੇਖਾ ਲਿਖੀਐ ਮਨ ਕੈ ਭਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੩੨)

ਉਪਰਲੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਤੌਰ ਤੇ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ —

ਹਉਮੈ ਦੀ ਢੀਠਤਾ,

ਮਾਇਆ ਦੇ ਜਾਲ,

ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ,

ਪੰਜਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ,

ਸੰਗਤ ਯਾ ਕੁਸੰਗਤ,

ਵਾਤਾਵਰਨ,

ਮਾਨਸਿਕ ‘ਤਰੰਗਾਂ’ (vibrations),

ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਿੱਚ (gravity),

ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਜੀਵ ਪਲਚਿ-ਪਲਚਿ ਕੇ ਨਰਕ ਮਈ ਜੀਵਨ ਭੋਗਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਕਸ਼ਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹਰ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਗਟ ਪਹਾਰੇ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

‘ਰੱਬ’ ਨਾਲੋਂ ‘ਟੁੱਟ’ ਕੇ ਅਥਵਾ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੀਵ ਦੀ ਇਸ ਬੇ-ਵਸੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ —

ਅਵਰਿ ਪੰਚ ਹਮ ਏਕ ਜਨਾ ਕਿਉਂ ਰਾਖਉ ਘਰ ਬਾਰੁ ਮਨਾ ॥

ਮਾਰਹਿ ਲੂਟਹਿ ਨੀਤ ਨੀਤ ਕਿਸੁ ਆਗੈ ਕਰੀ ਪੁਕਾਰ ਜਨਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੫੫)

ਪੰਚ ਬਿਖਾਦੀ ਏਕੁ ਗਰੀਬਾ ਰਾਖਹੁ ਰਾਖਨਹਾਰੇ ॥

ਖੇਦੁ ਕਰਹਿ ਅਰੁ ਬਹੁਤੁ ਸੰਤਾਵਹਿ ਆਇਓ ਸਰਨਿ ਤੁਹਾਰੇ ॥੧॥

ਕਰਿ ਕਰਿ ਹਾਰਿਓ ਅਨਿਕ ਬਹੁ ਭਾਤੀ ਛੋਡਹਿ ਕਤਹੁੰ ਨਾਹੀ ॥ (ਪੰ.-੨੦੫-੦੬)

ਏਕੁ ਕੌਟੁ ਪੰਚ ਸਿਕਦਾਰਾ ਪੰਚੇ ਮਾਗਹਿ ਹਾਲਾ ॥

ਜਿਮੀ ਨਾਹੀ ਮੈ ਕਿਸੀ ਕੀ ਬੋਈ ਐਸਾ ਦੇਨੁ ਦੁਖਾਲਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੯੩)

ਮਾਣਸੁ ਦੇਹੀ ਪੰਜਿ ਰੋਗ ਪੰਜੇ ਦੂਤ ਕੁਸ਼ਤ ਕਰੰਦੇ

ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਡਾਇਣੀ ਹਰਖ ਸੌਗੁ ਬਹੁ ਬਰੋਗ ਵਧੰਦੇ।

ਮਨਮੁਖ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਲਗਿ

ਡੰਭਲਭੁਸੇ ਖਾਇ ਭਵੰਦੇ॥

(ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ-੫/੨੦)

ਐਸੀ 'ਨਿਰਬਲਤਾ' ਅਤੇ 'ਬੇ-ਵਸੀ' ਵਿਚ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ 'ਜੀਵ' 'ਧਰਮ' ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਮਲੀਨ ਮਨ 'ਧਰਮ' ਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣੇ ਮਾਇਕੀ 'ਝਰੋਖੇ' ਵਿਚ ਦੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮਾਇਕੀ ਗ਼ਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਬੇ-ਵਸੀ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨ ਅਖੌਤੀ ਸਾਧਾਂ-ਸੰਤਾਂ ਅਥਵਾ ਅਖੌਤੀ 'ਸੰਗਤ' ਵਲ ਮੁੰਹ ਮੋੜਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਅਖੌਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਆਪ ਭੀ ਛੋਕੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾ ਅਤੇ ਸੁੱਕੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਇਹਨਾਂ ਛੋਕੇ ਪਾਠ-ਪੁਜਾ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ, ਸਾਧਨਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਗਿਆਸੂ ਹੋਰ ਭੀ ਭੰਬਲ-ਭੁਸਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਵਾਰਿਂ ਇਹਨਾਂ ਮਾਇਆ ਵੇੜੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਥਵਾ ਨਿਗਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਰਬ ਤੋਂ ਭੀ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਕਿਰਿਆਚਾਰ ਕਰਹਿ ਖਣੁ ਕਰਮਾ ਇਤੁ ਰਾਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ॥

ਅੰਤਰਿ ਮੈਲੁ ਨ ਉਤਰੈ ਹਉਮੈ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਬਾਜੀ ਹਾਰੀ ॥ (ਪੰਨਾ-੪੯੫)

ਪਾਠੁ ਪੜਿਓ ਅਰੁ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰਿਓ ਨਿਵਲਿ ਭੁਅੰਗਮ ਸਾਧੇ ॥

ਪੰਚ ਜਨਾ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਛੁਟਕਿਓ ਅਧਿਕ ਅਹੰਬੁਧਿ ਬਾਧੇ ॥੧॥

ਪਿਆਰੇ ਇਨ ਬਿਧਿ ਮਿਲਣੁ ਨ ਜਾਈ ਮੈ ਕੀਏ ਕਰਮ ਅਨੇਕਾ ॥

ਹਾਰਿ ਪਰਿਓ ਸੁਆਮੀ ਕੈ ਦੁਆਰੈ ਦੀਜੈ ਬੁਧਿ ਬਿਬੇਕਾ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਮੋਨਿ ਭਇਓ ਕਰਪਾਤੀ ਰਹਿਓ ਨਗਨ ਫਿਰਿਓ ਬਨ ਮਾਹੀ ॥

ਤਟ ਤੀਰਥ ਸਭ ਧਰਤੀ ਪ੍ਰਮਿਓ ਦੁਬਿਧਾ ਛੁਟਕੈ ਨਾਹੀ ॥੨॥

ਮਨ ਕਾਮਨਾ ਤੀਰਥ ਜਾਇ ਬਸਿਓ ਸਿਰਿ ਕਰਵਤ ਧਰਾਏ ॥

ਮਨ ਕੀ ਮੈਲੁ ਨ ਉਤਰੈ ਇਹ ਬਿਧਿ

ਜੇ ਲਖ ਜਤਨ ਕਰਾਏ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੪੧)

ਜੇਤੇ ਰੇ ਤੀਰਥ ਨਾਏ ਅਹੰਬੁਧਿ ਮੈਲੁ ਲਾਇ

ਘਰ ਕੋ ਠਾਕੁਰੁ ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਨ ਮਾਨੈ ॥...

ਮਨਹਠ ਜੋ ਕਮਾਵੈ ਤਿਲੁ ਨ ਲੇਖੈ ਪਾਵੈ
ਬਗੁਲ ਜਿਉ ਧਿਆਨੁ ਲਾਵੈ ਮਾਇਆ ਰੇ ਧਾਰੀ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੮੭)

ਕਾਹੂ ਲੈ ਪਾਹਨ ਪੂਜ ਧਰਯੇ ਸਿਰ
ਕਾਹੂ ਲਖਿਓ ਹਰਿ ਅਵਾਚੀ ਦਿਸਾ ਮਹਿ
ਕਾਹੂ ਪਛਾਹ ਕੋ ਸੀਸੁ ਨਿਵਾਇਓ॥
ਕੋਊ ਬੁਤਾਨ ਕੋ ਪੂਜਤ ਹੈ ਪਸੁ
ਕਉ ਮਿਪਾਨ ਕੋ ਪੂਜਨ ਧਾਇਓ॥
ਕੂਰ ਕ੍ਰਿਆ ਉਰਝਿਓ ਸਭਹੀ ਜਗ
ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕੋ ਭੇਦੁ ਨ ਪਾਇਓ ॥

(ਸਵੱਜੇ ਪਾ: ੧੦)

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਜਗਿਆਸੂ ਸੁਣ-ਸੁਣਾ ਕੇ ਜਦ ਸੰਗਤ ਭੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਰੱਬ ਤੋਂ
ਟੁੱਟਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹਉਮੈ-ਵੇੜ੍ਹੇ ਅਗਿਆਨੀ ਸਾਧਕਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ
ਮਨ ਦੀ ਅਗਨ ਨਹੀਂ ਬੁੱਝਦੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ — ਪਰ ਫੇਰ ਭੀ ‘ਡੂਬਤੇ
ਕੇ ਤਿਣਕੇ ਕਾ ਸਹਾਰਾ’, ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ‘ਅਖੌਤੀ ਸੰਗਤ’ ਅਤੇ ਫੋਕੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ
ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਦੁਖੀ ਮਨ ਨੂੰ ‘ਸੰਗਤ’ ਕਰਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਝੂਠੀ ਤਸੱਲੀ ਦੇ
ਕੇ, ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਮਸਤ ਰੱਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪਾਠ-ਪੂਜਾ, ਕਰਮ-ਧਰਮ ਅਤੇ ‘ਅਖੌਤੀ-
ਸੰਗਤ’ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਇਕੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਰਿਵਰਤਨ
ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ ਸੜਦੇ-ਬਲਦੇ-
ਕੁਲਝਦੇ ਹੋਏ ਨਰਕੀ ਜੀਵਨ ਭੋਗਦੇ ਹਨ ।

ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੀ ਇਹੋ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ —

ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨ ਨਹੀਂ ਟਿਕਦਾ,
ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨ ਇਕਾਗਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,
ਗੁੱਸਾ ਬਹੁਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,
ਲਬ-ਲੋਭ ਭਜਾਈ ਫਿਰਦੇ ਹਨ,
ਕਾਮ-ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ,
ਰੋਸੇ-ਗਿਲੇ ਬਹੁਤ ਉਪਜਦੇ ਹਨ,
ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਸੜਦੇ-ਬਲਦੇ ਹਾਂ,
ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ,

ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਓਪਰਾ ਜਿਹਾ ਰਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਮਰਗਰੋਂ
ਓਹੀ ਹਾਲ,

ਆਦਿ ।

ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਮਨ ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਅੰਦਰੋਂ-ਬਾਹਰੋਂ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਕੇ, ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ, ਲਥ-ਪਥ ਹੋ ਕੇ, ਧੱਸ ਕੇ, ਵੱਸ ਕੇ, ਰਸ ਕੇ, ਸਮਾ ਕੇ, 'ਮਾਇਆ' ਦਾ ਹੀ 'ਸਰੂਪ' ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਮਾਰਥ ਯਾ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ, ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹ, ਅਵੇਸਲਾ, ਬੇਮੁਖ ਤੇ ਮੰਨੂਰ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ।

ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਇਹ ਆਪੂਰ੍ਵ ਸਹੇਲੀ ਹੋਈ ਮਾਨਸਿਕ ਅਧੋਗਤੀ ਬੜੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹੈ — ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਾਇਕੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉੱਚੀ ਆਤਮਿਕ ਟੇਕ-ਸਹਾਰਾ-'ਜੀਵਨ-ਸੇਧ' ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਚੇਰਾ, ਚੰਗੇਰਾ, ਸੁਹਣੇਰਾ ਆਤਮਿਕ ਸਾਹਸ-ਚਾਉ-ਰਹਿਸ ਮਈ ਉਦਮ ਹੀ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ।

ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਐਸੀ ਤਰਸਯੋਗ ਬੇ-ਵਸੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਕੋਮਲ ਆਤਮਾ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਭ੍ਰਾਨ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਤਮਿਕ ਬਿਰਦ ਪਾਲਦੇ ਹੋਏ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਇਉਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ —

ਸੁਨਹੁ ਬਿੰਤੀ ਠਾਕੁਰ ਮੇਰੇ ਜੀਅ ਜੰਤ ਤੇਰੇ ਧਾਰੇ ॥

ਰਾਖੁ ਪੈਜ ਨਾਮ ਅਪੁਨੇ ਕੀ ਕਰਨ ਕਰਾਵਨਹਾਰੇ ॥੧॥

ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ ਖਸਮਾਨਾ ਕਰਿ ਪਿਆਰੇ ॥

ਬੁਰੇ ਭਲੇ ਹਮ ਥਾਰੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੯੩੧)

ਜਗਤੁ ਜਲੰਦਾ ਰਖਿ ਲੈ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ॥

ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੇ ਉਬਰੈ ਤਿਤੇ ਲੈਹੁ ਉਬਾਰਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੫੩)

ਸਭੇ ਜੀਅ ਸਮਾਲਿ ਅਪਣੀ ਮਿਹਰ ਕਰੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੫੧)

ਇਨਸਾਨ ਮਾਇਆ ਵੇੜੇ ਮਨ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਭੀ 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਹਉਮੈ ਵੇੜੇ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਰਮ-ਧਰਮ, ਪਾਠ-ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਰੁੱਖੇ-ਸੁੱਕੇ, ਛੋਕੇ, ਨਿਹਫਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਜਾਈਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ 'ਉਥੇ ਦੀ ਉਥੇ' ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ — ਬਲਕਿ ਰੋਜ਼-ਬ-ਰੋਜ਼ 'ਨਿਘਰਦੀ' ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਕੋਟਿ ਕਰਮ ਕਰੈ ਹਉ ਧਾਰੇ ॥
ਸ੍ਰਮੁ ਪਾਵੈ ਸਗਲੇ ਬਿਰਥਾਰੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੭੮)

ਸਿਧਾ ਕੇ ਆਸਣ ਜੇ ਸਿਖੈ ਇੰਦ੍ਰੀ ਵਸਿ ਕਰਿ ਕਮਾਇ ॥

ਮਨ ਭੀ ਮੈਲੁ ਨ ਉਤਰੈ ਹਉਮੈ ਮੈਲੁ ਨ ਜਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੫੫੮)

ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਬੰਦਨ ਡੱਡਉਤ ਖਟੁ ਕਰਮਾ ਰਤੁ ਰਹਤਾ ॥

ਹਉ ਹਉ ਕਰਤ ਬੰਧਨ ਮਹਿ ਪਰਿਆ ਨਹ ਮਿਲੀਐ ਇਹੁ ਜੁਗਤਾ ॥੫ ॥

ਜੋਗ ਸਿਧ ਆਸਣ ਚਉਰਾਸੀਹ ਏ ਭੀ ਕਰਿ ਕਰਿ ਰਹਿਆ ॥

ਵਡੀ ਆਰਜਾ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜਨਮੈ ਹਰਿ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਗਹਿਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੪੨)

ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਅਰੁ ਦਾਨ ਕਰਿ ਮਨ ਮੈ ਧਰੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥

ਨਾਨਕ ਨਿਹਫਲ ਜਾਤ ਤਿਹ ਜਿਉ ਕੁੰਚਰ ਇਸਨਾਨੁ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੪੨੮)

ਉਪਰਲੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹਉਮੈ ਵੇਝ੍ਹਿਆ ਇਨਸਾਨ
ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮਾਇਕੀ ਖਿੱਚ (gravity) ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਰਸਾਤਲ
ਵੱਲ ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਤੁੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

‘ਦਲਦਲ’ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਫਸ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਨਿੱਘਰਦਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕੋਈ ਹਥ-ਪੈਰ ਮਾਰ ਕੇ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹੋਰ
ਭੀ ਖੁੱਭਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨਸਾਨ ਮਾਇਕੀ ‘ਦਲਦਲ’ ਅਥਵਾ ਮਾਇਕੀ ਬਿਖਮ ਸੋਕ ਸਾਗਰ
ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਿਕਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖਿੱਚ
ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕੋਈ ਉਦਮ ਭੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ
ਉਹ ਉਦਮ ਭੀ ਨਿਸਫਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਪਾਇ ਠਗਉਲੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਜੋਹਿਆ ॥
ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹਾਦੇਉ ਮੋਹਿਆ ॥...
ਵਰਤ ਨੇਮ ਕਰਿ ਥਾਕੇ ਪੁਨਹਚਰਨਾ ॥
ਤਟ ਤੀਰਥ ਭਵੇ ਸਭ ਧਰਨਾ ॥...
ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਸਭੋ ਜਗੁ ਬਾਧਾ ॥
ਹਉਮੈ ਪਚੇ ਮਨਮੁਖ ਮੁਰਾਖਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੩੯੪)

ਇਨ੍ਹੁ ਮਾਇਆ ਜਗਦੀਸ ਗੁਸਾਈ ਤੁਮਰੇ ਚਰਨ ਬਿਸਾਰੇ ॥

ਕਿੰਚਤ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਉਪਜੈ ਜਨ ਕਉ ਜਨ ਕਹਾ ਕਰਹਿ ਬੇਚਾਰੇ ॥ (ਪੰ.-੮੫੨)

ਮੁਨਿ ਜੋਰੀ ਸਾਸਤ੍ਰਗਿ ਕਹਾਵਤ ਸਭ ਕੀਨੈ ਬਸਿ ਅਪਨਹੀ॥

ਤੀਨਿ ਦੇਵ ਅਰੁ ਕੋੜਿ ਤੇਤੀਸਾ ਤਨਿ ਕੀ ਹੈਰਤਿ ਕਛੁ ਨ ਰਹੀ॥੧॥

ਬਲਵੰਤਿ ਬਿਆਪਿ ਰਹੀ ਸਭ ਮਹੀ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੯੯)

ਮੋਹਨੀ ਮੋਹਤ ਰਹੈ ਨ ਹੋਰੀ ॥

ਸਾਧਿਕ ਸਿਧ ਸਗਲ ਕੀ ਪਿਆਰੀ ਤੁਟੈ ਨ ਕਾਹੂ ਤੋਰੀ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੨੧੬)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਮਾਇਕੀ ਭਰਮ-ਗੜ੍ਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ
ਸਾਧਨ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ —

ਸਾਧਸੰਗਿ ਭੈ ਭਰਮ ਮਿਟਾਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੯੩)

ਸੰਤਸੰਗਿ ਹਰਿ ਮਨਿ ਵਸੈ ॥

ਦੁਖੁ ਦਰਦੁ ਅਨੇਰਾ ਭ੍ਰਮੁ ਨਸੈ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੧੧)

ਅੰਚਲੁ ਗਹਿ ਕੈ ਸਾਧ ਕਾ ਤਰਣਾ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੧੮)

ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਿਟੇ ਭਰਮ ਅੰਧਾਰੇ ॥

ਨਾਨਕ ਮੇਲੀ ਸਿਰਜਣਹਾਰੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੩੮੯)

ਸਾਧ ਜਨਾ ਕੈ ਸੰਗਿ ਭਵਜਲੁ ਤਾਰਿਆਨੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੫੧੨)

ਇਹੁ ਜਗੁ ਜਲਤਾ ਦੇਖਿ ਕੈ ਭਜਿ ਪਏ ਹਰਿ ਸਰਣਾਈ ਰਾਮ ॥ (ਪੰਨਾ-੫੨੧)

ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਕਿਛੁ ਕਰਮੁ ਨ ਜਾਨਾ ਨਾਹਿਨ ਨਿਰਮਲ ਕਰਣੀ ॥

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਕੈ ਅੰਚਲਿ ਲਾਵਹੁ ਬਿਖ ਨਦੀ ਜਾਇ ਤਰਣੀ ॥ (ਪੰ.-੨੦੨)

ਭ੍ਰਮੁ ਭਉ ਮਿਟਿਆ ਸਾਧਸੰਗ ਤੇ ਦਾਲਿਦ ਨ ਕੋਈ ਘਾਲਕਾ॥ (ਪੰ.-੧੦੯੪)

ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਿਟੇ ਭੈ ਭਰਮਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਰਸਨ ਭਨੇ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੧੪੯)

ਧਰਤੀ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਾਰਣ ਪਾਣੀ ਨਿਵਾਣ ਵਲ ਨੂੰ ਭੜਕਦਾ ਹੈ ।
ਜੇਕਰ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਉਪਰ ਨੂੰ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲੋਂ
ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਕਤਵਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੋਟਰ ਪੰਪ ਆਦਿ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਕੀ ਖਿੱਚ (gravity) ਨਾਲ ਮਨ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ
ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਵਲ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਖਿੱਚੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ

ਉਪਰ ਵਲ ਅਥਵਾ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਵਲ ਮੌਜ਼ਨ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ 'ਦਾਮਨਿਕ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ' ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ।

ਇਹ ਦਾਮਨਿਕ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦਾ 'ਮੇਲ' ਯਾ 'ਸੰਗਤ' ਹੀ ਹੈ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਐਸੀ ਦੈਵੀ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੀ ਜਿਉਂਦੀ-ਜਾਗਦੀ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਤੋਂ ਬਗੂਰ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਮਾਇਕੀ ਦਲਦਲ, ਅਥਵਾ 'ਬਿਖਮ ਸਾਗਰ' ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਅਸੰਭਵ ਯਾ ਕਠਿਨ ਹੈ ।

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਕੀਆ ਬਹੁ ਜੋਨੀ ਦੁਖੁ ਪਾਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੨)

ਕਰਿ ਕਰਿ ਹਾਰਿਓ ਅਨਿਕ ਬਹੁ ਭਾਤੀ ਛੋਡਹਿ ਕਤਹੂੰ ਨਾਹੀ ॥
ਏਕ ਬਾਤ ਸੁਨਿ ਤਾਕੀ ਓਟਾ ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਿਟਿ ਜਾਹੀ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੦੬)

ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਸੁਨੀ ਇਹ ਸੋਇ ॥
ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਬਿਨੁ ਤਰਿਓ ਨ ਕੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੩੨੩)

ਛੋਲਿ ਛੋਲਿ ਮਹਾ ਦੁਖੁ ਪਾਇਆ ਬਿਨਾ ਸਾਧੂ ਸੰਗ ॥ (ਪੰਨਾ-੪੦੫)

ਟਿਕਨੁ ਨ ਪਾਵੈ ਬਿਨੁ ਸਤਸੰਗਤਿ
ਕਿਸੁ ਆਗੈ ਜਾਇ ਰੁਆਈਐ ॥ (ਪੰਨਾ-੫੩੨)

ਬਿਨੁ ਸਤਸੰਗ ਸੁਖੁ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ ਪੂਛਹੁ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰੁ ॥
(ਪੰਨਾ-੧੨੦੦)

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ 'ਜੀਵ' ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮਈ 'ਜਾਦੂ' ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੈਵੀ ਮੰਡਲ ਵਲ ਖਿੱਚ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਇਉਂ ਦਿੜਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ —
ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਮਨਿ ਵਸੈ ਪੂਰਨ ਹੋਵੈ ਘਾਲ ॥ (ਪੰਨਾ-੫੨)

ਮਿਲਿ ਸਤਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਏ
ਜਗੁ ਭਉਜਲੁ ਦੁਤਰੁ ਤਰੀਐ ਜੀਉ ॥ (ਪੰਨਾ-੯੫)

ਸਾਧੂ ਸੰਗਿ ਤਰੀਜੈ ਸਾਗਰੁ ਕਟੀਐ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸਾ ਜੀਉ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੦੮)
ਜਾ ਕਉ ਰੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰੈ ਜੀਵਤ ਸੋਈ ਮਰੈ
ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਾਇਆ ਤਰੈ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੧੩)

ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਸੰਗਿ ਉਧਾਰੁ ਹੋਇ
ਮੁਖ ਉਜਲ ਦਰਬਾਰਿ॥

(ਪੰਨਾ-੨੧੮)

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਨਹੀਂ ਕਛੁ ਘਾਲ ॥
ਦਰਸਨੁ ਭੇਟਤ ਹੋਤ ਨਿਹਾਲ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੨੨)

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਨਿ ਭਵਜਲੁ ਤਰੀਅਲੇ
ਪ੍ਰਭ ਕਿਰਪਾ ਸੰਤ ਸੰਗਾਰ॥

(ਪੰਨਾ-੪੩੪)

ਮਹਾ ਬਿਖਮ ਸਾਗਰੁ ਅਤਿ ਭਾਰੀ
ਉਧਰਹੁ ਸਾਧੂ ਸੰਗਿ ਰਵਾਲਾ॥

(ਪੰਨਾ-੮੦੩)

ਗਈ ਗਿਲਾਨਿ ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ॥
ਮਨੁ ਤਨੁ ਰਾਤੇ ਹਰਿ ਕੈ ਰੰਗਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੯੨)

ਸੰਤਸੰਗਤਿ ਮਹਿ ਹੋਇ ਉਧਾਰੁ ॥
ਨਾਨਕ ਭਵਜਲੁ ਉਤਰਸਿ ਪਾਰਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੯੦੧)

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਨਿਹਚਉ ਹੈ ਤਰਣਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੨੧)

ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਸੁਖੁ ਉਪਜੈ ਲਥੀ ਸਭ ਛਾਈ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੯੩)

ਜੇ ਲੋੜਹਿ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਭਾਈ ॥

ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰਹਿ ਬਤਾਈ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੯੨)

ਨਾਵੁ ਰੂਪੁ ਸਾਧਸੰਗ ਨਾਨਕ ਪਾਰਗਰਾਮੀ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੩੦)

ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਲਗਿਆ ਤਰਿਆ ਸੰਸਾਰੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੫੧)

ਸਤਸੰਗਤਿ ਮੇਲਾਪੁ ਜਿਬੈ ਹਰਿ ਗੁਣ ਸਦਾ ਵਖਾਣੀਐ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੮੦)

ਸਤਸੰਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਚਟਸਾਲ ਹੈ ਜਿਤੁ ਹਰਿ ਗੁਣ ਸਿਖਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੩੧੯)

ਪਿਛੇ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ — ਰਬ ਤੋਂ ਸ਼ਰਧਾਹੀਣ-ਬੇਮੁਖ ਮਨੁਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨਿਰਬਲ ਅਤੇ ਚਲਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤੀ-ਬਿਰਤੀ ਭਰਮ ਮਈ ਝੂਠੀ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨੀ ਦੀਆਂ ‘ਜੜਾਂ’ ਰੱਬ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਧਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਉਖੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨੀ ਦੀਆਂ ਸੁਖਮ ‘ਜੜਾਂ’ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਢੂੰਘੀਆਂ ਖੁੱਭੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੈਵੀ ਜੜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਰੌਂ ਮਿਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ‘ਬਲਵਾਨ’ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਐਸੇ ਆਤਮ-ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੋਏ ਬਲਵਾਨ ਮਨਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਯਾ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਮਾਇਆ
ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੋਏ ਨਿਰਬਲ ਮਨਾਂ ਤੇ ਪੈਣਾਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਇਉਂ ਸਾਖੀ ਭਰਦੀ ਹੈ —

ਗੁਰਮੁਖਿ ਕੋਟਿ ਉਧਾਰਦਾ ਭਾਈ ਦੇ ਨਾਵੈ ਏਕ ਕਣੀ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੦੮)

ਮਹਿਮਾ ਸਾਧੂ ਸੰਗ ਕੀ ਸੁਨਹੁ ਮੇਰੇ ਮੀਤਾ ॥

ਮੈਲੁ ਖੋਈ ਕੋਟਿ ਅਘ ਹਰੇ ਨਿਰਮਲ ਭਏ ਚੀਤਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੦੯)

ਧਨੁ ਧਨੁ ਸਾਧ ਜਿਨ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਨਿਆ

ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਪਤਿਤ ਉਧਰਿਆ ॥੧॥

ਮਨੁਆ ਚਲੈ ਚਲੈ ਬਹੁ ਬਹੁ ਬਿਧਿ

ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਵਸਗਤਿ ਕਰਿਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੯੪)

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਆਤਮ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ, ‘ਸਾਧ ਸੰਗਤ’,
‘ਸੰਤ ਮੰਡਲੀ’ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ
ਬਹੁਤ ਵਧ ਕੇ ਦਾਮਨਿਕ (dynamic) ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਐਸੀ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ
ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲੀ ‘ਸੰਗਤ’ ਨੂੰ ‘ਸਾਧ-ਸੰਗਤ’ ਅਥਵਾ
‘ਸਤ-ਸੰਗਤ’ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਿਰਬਲ ਸਰਧਾਹੀਣ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ
ਦਾਮਨਿਕ ‘ਆਤਮ-ਰੰਗ’ ਚੜ੍ਹਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ । ਇਸ ‘ਆਤਮਿਕ ਰੰਗ’ ਦਾ ਅਸਰ
ਅਭਿਲਾਖੀ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੀ ਮਾਇਕੀ ਰੰਗਣ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ । ਜੇ ‘ਮਾਇਕੀ ਰੰਗ’
ਅਤਿ ਗੁੜ੍ਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ‘ਆਤਮ ਰੰਗ’ ਦਾ ਅਸਰ ਘੱਟ ਅਤੇ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ । ਜੇ
ਜੇ ‘ਮਾਇਕੀ ਰੰਗ’ ਹਲਕਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਤਮ ਰੰਗ ਗੁੜ੍ਹਾ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ । ਦੂਜੇ
ਪਾਸੇ ਤੀਬਰ ਆਤਮਿਕ ਭੁੱਖ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂ ਦਾ ਜੀਵਨ ‘ਆਤਮ-ਛੋਹ’ ਲਗਦਿਆਂ
ਹੀ ਉਲਟ ਕੇ ਪਲਟ ਕੇ ਮਨਮੁਖ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ —

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਨਹੀ ਕਛੁ ਘਾਲ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੨੨)

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਨਿਹਚਉ ਹੈ ਤਰਣਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੨੧)

ਅਨ ਤੇ ਟੂਟੀਐ ਰਿਖ ਤੇ ਛੂਟੀਐ ॥

ਮਨ ਹਰਿ ਰਸ ਘੂਟੀਐ ਸੰਗਿ ਸਾਧੂ ਉਲਟੀਐ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੩੦)

ਹਾਂ ਜੀ, ਜੇ ਕਰ ‘ਸੰਗਤ’ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ —

ਮਨ ਇਕੱਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,

ਬਦਲਦਾ ਨਹੀਂ,

ਅੰਤੁ-ਆਤਮੇ ਖਿੱਚਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ,
 ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਤੋਂ ਉਤਾਂਹਾ ਨਹੀਂ ਉਠਦਾ,
 ਮਾਇਕੀ ਭਵਜਲ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ,
 ਆਤਮ-ਪ੍ਰਾਇਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,
 ਰਹਿਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ,
 ਆਤਮ-ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ,
 ਆਤਮ-ਰਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ,
 ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ ਵਿਚ ਮਸਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,
 ‘ਤੂੰ ਹੀ’-‘ਤੂੰ-ਹੀ’ ਵਿਚ ਗੁਆਚਦਾ ਨਹੀਂ,

ਤਾਂ, ਇਹ ‘ਆਤਮ-ਰੌਂ’ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ, ਨਾਮ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਬੇਮੁਖਾਂ-ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ
 ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ —

ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੜਿਹਾਂਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ,
 ਹਉਮੈਂ ਬੜ੍ਹਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ,
 ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਹੈ,
 ਝੁਦ ਗਰਜ਼ੀ ਦਾ ਵਰਤ-ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ,
 ਚੌਧਰ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੈ,
 ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੁੱਤੇ ਭੌਕਦੇ ਹਨ,
 ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਭੜਕਦੇ ਹਨ,
 ਰੋਸੇ-ਗਿਲੇ ਭਰਪੂਰ ਹਨ,
 ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,
 ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਵਧਦਾ ਹੈ,
 ਲੜਾਈਆਂ-ਝਗੜੇ ਹਨ,
 ਖੂਨ-ਖਰਾਬੇ ਹਨ ।

ਐਸੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦਾ ਮੇਲ, ‘ਮਾਇਕੀ ਇਕੱਠ’ ਯਾ ‘ਕੁਸੰਗਤ’ ਹੀ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ‘ਕੁਸੰਗਤ’ ਨੂੰ ਹੀ
 ‘ਸਤ ਸੰਗਤ’ ਯਾ ‘ਸਾਧ ਸੰਗਤ’ ਸਮਝ ਕੇ, ਇਸ ਵਿਚ ਮਨ ਦੀ ਝੂਠੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰੀ
 ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸੇਧ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ‘ਸਤ’ ਅਖਵਾ ‘ਸਚੀ’ ਆਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਹਉਮੈ ਦੇ
 ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ, ਝੁਦਗਰਜ਼ੀ, ਈਰਖਾ, ਦਵੈਤ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਹੀ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਹੈ

ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਸਤ ਸੰਗਤ' ਅਥਵਾ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਕਹਿਣਾ, ਇਹਨਾਂ ਲੜਜ਼ਾਂ ਦੀ
ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ।

ਤੇ ਸਾਕਤ ਚੋਰ ਜਿਨਾ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਮਨ ਤਿਨ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਭਿਟੀਐ ॥
(ਪੰਨਾ-੧੨੦)

ਦੂਜੈ ਭਾਏ ਦੁਸਟਾ ਕਾ ਵਾਸਾ ॥
ਭਉਦੇ ਫਿਰਹਿ ਬਹੁ ਮੋਹ ਪਿਆਸਾ ॥
ਕੁਸੰਗਤਿ ਬਹਹਿ ਸਦਾ ਦੁਖ ਪਾਵਹਿ ਦੁਖੋ ਦੁਖੁ ਕਮਾਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੬੮)

ਜਿਨ ਅੰਦਰਿ ਨਿੰਦਾ ਦੁਸਟੁ ਹੈ ਨਕ ਵਚੇ ਨਕ ਵਢਾਇਆ ॥...
ਹਰਿ ਜੀਉ ਤਿਨ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਮਤ ਕਰਹੁ ਰਖਿ ਲੇਹੁ ਹਰਿ ਰਾਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੪੪)

ਸਚੀ ਬੈਸਕ ਤਿਨਾ ਸੰਗਿ ਜਿਨ ਸੰਗਿ ਜਪੀਐ ਨਾਉ ॥
ਤਿਨ ਸੰਗਿ ਸੰਗੁ ਨ ਕੀਚਈ ਨਾਨਕ ਜਿਨਾ ਆਪਣਾ ਸੁਆਉ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੨੦)

ਚਲਦਾ.....

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ।

ਏਸੇ ਕਲਮ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰੁ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ 132 ਲੇਖ (13 ਕਿਤਾਬਾਂ) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਤਰਜਮਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਲੇਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਦੇ ਅੱਠ ਦਿਨਾਂ ਜਪ-ਤਪ ਸਮਾਗਮ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ, ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ ਵਿਖੇ ਮਾਰਚ, ਸਤੰਬਰ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ (20-30) ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਮਾਗਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ 15-15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ, ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਸਮਾਗਮ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ, ਬੁਢਲਾਡਾ-ਸੁਨਾਮ, ਬਰਾਸਤਾ (ਵਾਈਆ) ਜਖੇਪਲ ਲਿੰਕ ਰੋਡ ਤੇ ਹੈ। ਚਾਹਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਹ ਲੇਖ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਵੈਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਤੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ:-

Website : www.brahmbungadodra.org

E-mail : info@brahmbungadodra.org

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 073074-55097, 01652-255097, 99149-55098

❖ ਸ਼ਾਖਾ ❖

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ (ਦੋਦੜਾ)

ਦੱਖਣੀ ਬਾਈ ਪਾਸ, ਦੋਰਾਹਾ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ

ਫੋਨ : 073074-55098, 01628-258697, 099149-55098

❖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ❖

ਸੈਕ੍ਰੈਟਰੀ, ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 73074-55096